

Rekonstrukcija rimskog pravnog sustava na osnovi Ciceronovog govora Pro Cluentio

Vugrinović, Ivan

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:167825>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ivan Vugrinović

**REKONSTRUKCIJA RIMSKOG PRAVNOG
SUSTAVA NA OSNOVI CICERONOVA
GOVORA *PRO CLUNETIO***

Završni rad

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

Ivan Vugrinović

**REKONSTRUKCIJA RIMSKOG PRAVNOG
SUSTAVA NA OSNOVI CICERONOVA
GOVORA *PRO CLUNETIO***

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Maja Matasović

Zagreb, 14. rujna 2018.

Sažetak

U radu se rekonstruira pravni postupak iz antičkog vremena na temelju književnog teksta koji je proučavan mješavinom metoda novog kriticisma i historicizma. Rekonstrukcija pravnog postupka napravljena je na temelju dva govora pred sudom Marka Tulija Cicerona, *Pro Cluentio* i *Pro Caelio*. Pomoću tih govora dobiven je detaljan uvid u pravni postupak onoga vremena. Prije analize i rekonstrukcije pravnog postupka prikazan je i povijesni okvir u kojemu su se sudski postupci protiv Aula Kluencija i Marka Celija odvijali. U radu je pokazano da je moguće rekonstruirati sudski postupak u rimskom pravnom sustavu pomoću književnog teksta, imajući na umu da je svaki pravni govor uobličen kao književni tekst i da je dio pravnog postupka bez kojega pravni postupak ne bi postojao.

Ključne riječi: Ciceron, *Pro Cluentio*, *Pro Caelio*, rekonstrukcija pravnog postupka, pravni sustav, literarni tekst

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. O autoru Marku Tuliju Ciceronu.....	6
3. Govor <i>Pro Cluentio</i>	9
4. Govor <i>Pro Caelio</i>	10
5. Rekonstrukcija pravnih postupaka protiv Aula Kluencija i Marka Celija.....	12
5.1. Pravna uporišta i nadležno sudište.....	12
5.2. Tijek sudskog postupka.....	13
6. Zaključak.....	18
7. Literatura.....	19

1. Uvod

U našoj svakodnevici vrlo često možemo pronaći ostavštine iz antičkih vremena. Posebno je to slučaj na području Europe, pa tako i naše domovine koja obiluje antičkim artefaktima. Ostavština nije samo ono što je vidljivo i opipljivo, do naših vremena došla su i mnoga literarna djela koja su postala dijelom kanona i školske baštine koja ih je konzervirala i očuvala. Jedno takvo dobro, koje moderan čovjek ne smatra literarnim kanonom, a sastavni je dio svakodnevice od antičkih vremena do danas, jest i rimsko pravo. Ono kao takvo, nakon antičkih vremena, više nema uporabnu narav, no, svakako je jedno od važnijih povijesnih dobara i podloga za većinu pravnih sustava srednje i zapadne Europe, izuzev onih zemalja koje koriste anglosaksonsko pravo. Zanimljivo je da nam rimsko pravo nije samo sačuvano putem pravnih dokumenata, zakonika ili pravnih kodifikacija, njega možemo susresti, vidjeti, proučavati pa čak i rekonstruirati i putem literarnih djela koja su se očuvala do danas. Velikim dijelom za to možemo zahvaliti vjerojatno najpoznatijem i najtalentiranijem književniku, govorniku, državniku, filozofu, pa i što je za potrebe ovoga rada najbitnije, pravniku antičkih vremena, Marku Tuliju Ciceronu (*Marcus Tullius Cicero*). Ciceronova djela, posebice govori pred sudom, daju nam uvid u tijek pravnog postupka, te kako je bilo ustrojeno sudstvo i na koje zakonike se pozivalo na sudu. U Ciceronovim govorima vidimo ne samo njegovo poznavanje prava, nego elokventnost i literarnu notu. Takvo sveobuhvatno znanje i sposobnost čine ga kompletnim literarnim reprezentantom.

Ovaj rad bavit će se Ciceronom kao pravnikom u ulozi branitelja i njegovim govorima pred sudom. U samom fokusu bit će Ciceronov najduži obrambeni govor pred sudom, *Pro Cluentio* koji će nam dati detaljan uvid u pravni postupak onoga vremena. Pomoću navedenog govora, ali i uz neizostavno doticanje ostalih govora pred sudom pokušat će se rekonstruirati pravni sustav Ciceronovog doba. Od ostalih Ciceronovih obrambenih govora koristit će se govor *Pro Caelio* zbog istog vremenskog okvira u kojem se održavao sudski proces i zbog toga što je u oba govora riječ o trovanju. Oni se odvijaju u razdoblju već kasne republike, kronološki prvenstvo pripada *Pro Cluentio* koji je nastao 66. g. pr. Kr., dok je govor *Pro Caelio* nastao desetak godina kasnije tj. 56. godine pr. Kr. kad je Ciceron, vrativši se iz progonstva, bio sponom među triumvirima i senatom kako se ne bi dogodila nesloga.

Tema ovog rada relevantna je utoliko što će doprinijeti popularizaciji Ciceronovih sudskih govora koji su neopravdano zapostavljeni unutar obrazovnog procesa. Omogućit će uvid u popularnost prava i njegovu literarnu pripadnost u antičko vrijeme. Pokazat će da je

moгуће rekonstruirati pravni sustav putem književnog teksta. Tekst će se proučavati mješavinom metoda novog kriticisma i historicizma, što znači da će tekst biti proučavan sam po sebi, kao i povijesni okvir u kojemu je nastao.¹ U prvom dijelu rada prikazan je autor, njegovo stvaralaštvo i govori, te glavni akteri sudskog postupka i sama optužba.

Drugi dio rada prikazuje povijesni okvir u kojemu se ovaj sudski postupak odvijao. Nakon toga će biti rekonstruiran pravni sustav na osnovi samog teksta uz pomoć već spomenutog govora *Pro Caelio*. U završnom dijelu rada daje se sveobuhvatni zaključak kao odgovor na hipotezu: moguće je rekonstruirati sudski postupak u rimskom pravnom sustavu pomoću književnog teksta.

2. O autoru Marku Tuliju Ciceronu

Marko Tulije Ciceron (*Marcus Tullius Cicero*) jedna je od poznatijih ličnosti iz bogate antičke književne povijesti, koji je zbog svog talenta i zasluga postao simbol za period rimske latinske književnosti. Ovaj plodonosni autor rođen je u Arpinu, gradu između Rima i Kapue, 3. I. 106. g. pr. Kr. u viteškoj obitelji. Nakon osnovnog obrazovanja Ciceron odlaskom u Rim nastavlja svoje školovanje. Talent, uz urođenu sposobnost te marljivost usađenu istančanim odgojem mladog učenika, bio je vidljiv od samih početka obrazovanja. Za usavršavanje tog talenta zaslužna su dva velika učitelja, Lucije Licinije Kras (*Lucius Licinius Crassus*) i govornik Marko Antonije (*Marcus Antonius Orator*), djed kasnijeg Ciceronovog ljutog neprijatelja kojeg mi znamo pod imenom Marko Antonije. Ciceron je s velikom pažnjom slušao svoje učitelje upijajući znanje, čitajući i sakupljajući potrebne informacije za vlastito napredovanje. Pored formalnog obrazovanja koje je dobivao od svojih učitelja, Ciceron je znanje sakupljao i na rimskom Forumu, mjestu na kojemu se odvijao društveno-politički život grada Rima. Nakon oblačenja muške toge Ciceron započinje sa svojom pravnom naobrazbom. Za nju je u počecima zaslužan Mucije Scevola Augur, a kasnije nadograđuje svoje znanje o pravu kod Kvinta Mucija Scevole Pontifika, autora osamnaest knjiga napisanih o državi i pravu poduprtih stoičkom filozofijom.² Djelo se zove Građansko pravo (*Ius civile*), te su u njemu bili sistematizirani zakoni po pojedinim

¹ „Novi kriticism“, *Encyclopaedia Britannica*, (dalje EB) 2008., literarna je kritička teorija koja fokus umjesto na intrinzičnu vrijednost djela stavlja na njegovu individualnost i neovisnost od općih okolnosti i značaja.

Historicism je literarna kritička teorija koja smatra kako se djelo ne može proučavati izolirano od povijesnih okolnosti u kojima je nastalo. (BROOKS 1947, str. 199-222.).

² MILANOVIĆ 2007, str. 11-15.

područjima što je djelo činilo dobrim „udžbenikom“ za budućeg pravnika.³ Cicerona, stoga, nije dovoljno klasificirati samo kao literarnu ličnost.

Urođeni talent za govorništvo te dobra naobrazba i inteligencija Cicerona su svrstale među uglednike vlastitoga vremena. Svoju odvjetničku karijeru započeo je Govorom za Seksta Roscija iz Amerije (*Pro Sexto Roscio Amerino*) koji datira iz 80. g. pr. Kr. kad je obranio Seksta Roscija Mlađeg, optuženog za ocoubojstvo.⁴ Odvjetničku spretnost dokazao je tako što je obranu svog klijenta i prijatelja vrlo spretno pretvorio u optužnicu protiv ubojica otkrivši njihove motive koje potkrepljuje dokazima te pronalazi temelje za pokretanje optužnice za ubojstvo iz koristoljublja. Nakon slavodobitnog početka karijere nizali su se za Ciceronom uspjesi i dobri govori kao što su Protiv Vera (*In Verrem*), Za Lucija Murenu (*Pro L. Murena*), Za pjesnika Arhiju (*Pro Archia poeta*), Za Marcela (*Pro Marcello*) te ostali.⁵ Uz sjajnu govorničku karijeru Ciceron je vodio računa i o onoj političkoj. Godine 69. pr. Kr. postaje edil, potom 66. g. pr. Kr. pretor. Kada govorimo o političkim strujanjima u Ciceronovo doba, on se priklanja optimatima. Nadaren političkom inteligencijom, Ciceron si 63. g. pr. Kr. osigurava konzulat, stekavši naziv *Pater patriae*. Kasnije, nakon razotkrivanja Katilinine urote i slavnih govora u rimskom Senatu, Ciceronova slava polako doživljava dekadenciju. Prvi snažniji udarac zadobiva nakon osnivanja prvog trijumvirata između Cezara, Pompeja i Krasa, kada Pompej ne daje svoju podršku Ciceronu. Klodije, Ciceronov žustri protivnik, donosi zakon o protjerivanju iz Grada svakoga tko je rimskog građanina pogubio bez sudskog procesa. Cicerona je ovaj zakon zahvatio jer je dao pogubiti Katilinine pristaše bez osude za urotu. Naime, Ciceron je dozvolio da se urotnici odvedu u rimski zatvor Tulijan (*Tullianum*) gdje su urotnici pogubljeni davljenjem, a njihovu smrt Ciceron je obznanio jednom jedinom riječju – *vixerunt*, koja mu je isprva donijela ovacije i epitet oca domovine (v. gore).⁶

³ Hrvatska enciklopedija 1999. (dalje EH)

⁴ Ciceron je obranio Seksta Roscija pred glavnim tužiteljima Erucijem i Krizogonom. Dokazao je da Roscije nije imao razloga, niti mogućnost za ocoubojstvo (*parricidium*; DE CYGNE 1726, str. 14-15.)

⁵ ŽEPIĆ 1940, str. 25-32.

⁶ EB 2008.

Nakon bijega iz Rima Katilina s ostalim svojim pristašama pogiba u bitci kod Pistorije. Okaljani ugleda Ciceron odlazi u progonstvo. Nakratko se vraća na scenu 51. g. pr. Kr. kada započinje vojnu kampanju u Kilikiji, no, sve je to kratkog daha. Sljedeći udarac zadan mu je smrću voljene kćeri jedinice Tulije 45. g. pr. Kr., te razvodom od žene Terencije. Marko Tulije Ciceron ubijen je 43. g. pr. Kr. posredstvom još jednog neprijatelja, a to je Marko Antonije. Njegova glava i ruka bile su izložene na govorničkom podiju Foruma.⁷

⁷ MILANOVIĆ 2007, str. 5-24.

3. Govor *Pro Cluentio*

Govorničku ostavštinu Marka Tulija Cicerona čini 58 govora, od kojih je 18 održao pred sudom. Jedan od njih je i govor *Pro Cluentio*. Iako široj javnosti nepoznat, *Pro Cluentio* najduži je Ciceronov govor.⁸ Naime, radi se o govoru koji sadržava 202 paragrafa u kojima Ciceron nastupa kao gorljivi branitelj Aula Kluencija Habita (*Aulus Cluentius Habitus*). Sudski proces protiv Kluencija odvijao se 66. g. pr. Kr. U to vrijeme Ciceron je bio izabran za pretora, dakle, suca, a obnašao je i dužnost predsjedatelja suda koji je nadležan za kazneno djelo iznude (*quaestio de repetundis*). U vrijeme kasne republike državnim magistratima bilo je dopušteno uz državnu službu baviti se i privatnom profesijom pa tako Ciceron u ovom sporu nastupa kao Kluencijev branitelj. Postupak protiv Aula Kluencija vođen je pred kaznenim sudom za ubojstvo (*inter sicarios*), budući da se to zlodjelo smatra težim nego podmićivanje suda. Iz ovog opsežnog govora može se iščitati da je Aulo Kluencije bio optužen za dva zlodjela: da je potplatio sud i da je koristio otrov.⁹ Ciceron na početku govora najavljuje da se njegova obrana može podijeliti na dva dijela kao što se podijelila i optužnica iznesena od strane optužbe.¹⁰ U prvom dijelu govora (*exordium*) Ciceron prati točke optužnice i ocrtava Aula Kluencija kao poštenog čovjeka dobrog odgoja. Ciceronova je propozicija dvojaka: dokazati da je Opijanik (muž Sasije, Kluencijeve majke), a ne Kluencije podmitio sud, te da Kluencije nije počinio trostruko trovanje (v. niže). Argument koji Ciceron stavlja u prilog prvoj propoziciji je: Kluencije je pravedno optužio Opijanika za velike zločine i suci su ga već dvama odlukama optužili, pa je dakle on, a ne Kluencije, imao razlog da potkupi suce. Argument za drugu propoziciju je da Kluencije nije koristio otrov jer od toga ne bi imao nikakve koristi (*nullum bonum*). Optužnicu je iznio Tit Akcije koji je zastupajući Opijanika Mlađeg optužio Aula Kluencija za potkupljivanje suda, ili, kako navodi profesorica Jaramaz Reskušić, u govoru Za Kluencija radi se o „sudskom ubojstvu“ (sc. korupcija suda)¹¹ uz prisustvo zavisti (*invidia*) koja vuče korijene iz ranije parnice između Kluencija i Opijanika Starijeg, inače supruga Kluencijeve majke Sasije.¹² Difamiranje Kluencija koristi se i protiv pravnog sustava kao

⁸ Cic. *Cluent*. Dostupno na stranici *The Latin Library*, <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cluentio.shtml>. Posljednji put posjećeno 16. 9. 2018.

⁹ *Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes*. Cic. *Cluent* I.

¹⁰ Cic. *Cluent* I.

¹¹ JARAMAZ RESKUŠIĆ 2005, str. 111-113, 122.

¹² *Invidia*, -ae, f. - neprijateljstvo, ljubomora, zle glasine; u kontekstu ove situacije svakako se može protumačiti kao oblik neprijateljstva i ljubomore usmjerenom prema društvenom položaju, imovini, uspjehu ili pak dobrom glasu neke osobe (HORVAT-ŽEPIĆ 2000, 138); Cic. *Cluent* XXVII.

dobra podloga za istinitost optužbe trovanjem. Kada govorimo o trenutnoj optužbi, Kluencija se tereti za trovanje Gaja Vibija Kapadoksa, Opijanika Starijeg i pokušaj trovanja Opijanika Mlađeg. Albije Opijanik Stariji, muž Kluencijeve majke Sasije, htio se domoći Kluencijeve nasljedstva, koje bi, u slučaju njegove smrti, prešlo na majku, te ga je, uz pomagače,¹³ odlučio otrovati 74. g. pr. Kr.¹⁴ Kluenciju se u ovom slučaju sudi za mito i trostruko trovanje. Govor završava tako što Ciceron pridobiva milost sudaca za Kluencija, te zaziva mržnju na njegovu majku Sasiju.¹⁵

4. Govor *Pro Caelio*

Kako bi se što detaljnije rekonstruirao rimski pravni sustav, pogotovo onaj vezan uz optužbe za trovanje, uz govor *Pro Cluentio* poslužit će i još jedan Ciceronov govor, a to je *Pro Caelio*. U 80 paragrafa govora *Pro Caelio* Ciceron se posvećuje obrani prijatelja Marka Celija Rufa (*Marcus Caelius Rufus*). Radnja ovog govora odvija se 56. g. pr. Kr. za vrijeme igara¹⁶ *Ludi Megalenses*. Radi se o igrama koje su održavane u čast božice Kibe (Mater) čiji je kult donesen u Rim 204. g. pr. Kr. Bogati bi se Rimljani u to vrijeme međusobno pozivali na gozbe i slavlja. Za vrijeme takvih igara sudi se samo u slučaju napada na državna tijela. Uloga suca u ovom postupku pripala je Gneju Domiciju.¹⁷ Marko Celije, mladić viteškog¹⁸ roda optužen je za pokušaj trovanja Klodije, udovice Kvinta Metela. Naime, Celije je od nje, budući da su bili u prijateljskom odnosu, posudio zlato. Radi se o ženi koju Ciceron slika kao raspuštenicu (*parum pudica*) visokog roda sumnjiva morala koja stoji iza svih optužbi koje se Celiju stavljaju na teret.¹⁹ Ciceron, kao i kod govora *Pro Cluentio*, u prvim paragrafima ponavlja optužnicu izrečenu od strane tužiteljstva (izazivanje nemira, napad na delegaciju strane države i ubojstvo stranog državljanina), te daje kratak uvid kako će teći obrana njegova klijenta. Posebno ćemo se baviti optužbom za trovanje kako bismo usporedili s govorom Za Kluencija. Pitanje je sljedeće: je li Celije pripremio otrov Klodiji kako ne bi morao vratiti zlato koje mu je

¹³ Skamander, Gaj Fabrucije i Kleofant.

¹⁴ JARAMAZ RESKUŠIĆ, 2005, str. 117.

¹⁵ (...) cuius ea stultitia est ut eam nemo hominem, ea vis ut nemo feminam, ea crudelitas ut nemo matrem appellare possit. Atque etiam nomina necessitudinum, non solum naturae nomen et iura mutavit, – uxor generi, noverca filii, filiae pelex; eo iam denique adducta est ut sibi praeter formam nihil ad similitudinem hominis reservarit. Cic. Cael 70.

¹⁶ GRIMAL 1964, str. 319.

¹⁷ Cic. Cael 33.

¹⁸ Cic. Cael 3 – 4.

¹⁹ Cic. Cael I, 31 – 34.

pozajmila.²⁰ Stil govora je istovremeno nježan i oštar, jer Ciceron opravdava Celijevu mladenačku nepromišljenost. Također, kao i u prethodnom govoru, prilikom pregleda optužbi koje se Marku Celiju stavljaju na teret možemo uvidjeti prisutnost zavisti, odnosno neprijateljstva. Naime, to je slučaj s mladićem Lucijem Atratinom, kojeg je Klodija pridobila na svoju stranu, budući da Celije ima povijest sukoba s njegovim ocem, jer ga je optužio *de ambitu* (za prijevaru). Kao što je navedeno ranije, glavni je „krivac“ za pokretanje tužbe razvratna Klodija, sestra Publija Klodija Pulhra koji je sutužitelj uz Lucija Sempronija Atratina kao glavnog tužitelja. Čak ide toliko daleko da je optužuje i za preljub s vlastitim bratom. Neprijateljstvo se između mladog i zgodnog Celija i fatalne Klodije javilo onda kada je njihova ljubavna veza prestala.²¹ Celiju optužba pripisuje mnoge karakteristike koje daju naslutiti kako mladi vitez živi vrlo razvratnim životom. U njegovo, navodno, razvratno mladenačko ponašanje ubraja se i sudjelovanje na Luperkalijama²² trošenje gomile novca koje ga odvodi u dugove, zavođenje mnogih žena, pa čak i prijateljavanje s osobama poput Katiline, nepodobnima za rimsku Republiku.²³ Prisustvo optužbi slične naravi možemo pronaći i u već proučenom govoru *Pro Cluentio*. Tako se na primjer u oba govora pokušava optuženika najprije moralno deklasirati. Kod Kluencija je to bio slučaj s optužbom da je potkupio sud, a time se protiv njega okreće i *opinio communis*. Kod Celija pak imamo slučaj da je dobio zlato koje ne želi vratiti. Pored toga on ima historijat odnosa s Katilinom pa ga se prikazuje kao potencijalnog urotnika, i kao čovjeka koji luksuzno živi. Kao i ondje, Ciceron kreće u pobijanje netočnih navoda. U oba govora vidljivo je kako Ciceron ulaže veliki napor da osvijetla obraze svojih klijenata te se tek onda posvećuje stvarnim optužbama koje vješto pobija. U slučaju Marka Celija Ciceron navodi kako se radi o mladiću koji dolazi iz već spomenutog viteškog roda (kao i sam Kluencije), od oca i obitelji koja je ugledna te mu je pružila dobar odgoj i obrazovanje. Naravno, Celije je kao i svaki mladić njegove dobi radio neke sitne pogreške koje su dopuštene sukladno njegovoj dobi.²⁴

²⁰ Cic. Cael 33, 51.

²¹ Cic. Cael 36, 78.

²² „Luperkalije (lat. *Lupercalia*), rimska svetkovina 15. veljače u čast boga Fauna (nazivanog i *Lupercus*), zaštitnika stada od vukova“. Na tim su svečanostima, pored obreda žrtvovanja, mladići u vučjoj koži hodali i dodirivali ostale štapom, a žene su smatrale da je taj dodir znak plodnosti. Budući da je to dio rituala, ne treba ga smatrati razvratnim, nego promatrati u kontekstu, pa se Celiju to predbacuje potpuno bespredmetno. (HE, 1999).

²³ Cic. Cael 10, 17, 26, 35.

²⁴ Cic. Cael 3, 5, 9, 13.

5. Rekonstrukcija pravnih postupaka protiv Aula Kluencija i Marka Celija

U prethodnim poglavljima radi lakšeg razumijevanja i upoznavanja s okolnostima, sudionicima procesa i optužbama koje su im stavljene na teret, napravljen je kratki uvid u Ciceronove govore *Pro Cluentio* i *Pro Caelio*. Ovo poglavlje bavit će se sudbeno-pravnim aspektom obaju govora te će se pomoću njih rekonstruirati sudski postupak, utvrditi bitnost uloge tužitelja i branitelja, te utemeljenja tužbe i obrane prema važećim zakonima. Posebno će se obratiti pozornost na tijek sudskog postupka, sastav sudaca i sudskih tijela te način njihovog biranja, kao i na važnost svjedoka. Pokušat će se utvrditi i vremenski okvir trajanja sudskog postupka.

5.1. Pravna uporišta i nadležno sudište

U govorima *Pro Cluentio* i *Pro Caelio* pronalazimo elemente kaznenih djela. Podsjetimo, Aul Kluencije je optužen za podmićivanje suda te ubojstva trovanjem i pokušaj ubojstva trovanja dok je Marko Celije optužen po četiri točke optužnice za nasilje prema republici te također za pokušaj ubojstva i trovanje. Kako u oba slučaja imamo elemente kaznenih djela, tužbe protiv oba optuženika, Aula Kluencija i Marka Celija, podnesene su kaznenom sudu, ali različitim ograncima. *Quaestio perpetua* astao je ukidanjem kaznene sudbenosti narodnih skupština prilikom reorganizacije sudstva u doba kasne republike. Navedenim sudom predsjedava predsjednik suda (*iudex quaestionis*), a sud koji se uz ostala ubojstva bavio i trovanjima (*quaestio de sicariis et veneficis*) utemeljen je na osnovu Sulina zakona *Lex Cornelia de sicariis et veneficis* donesenog 81. g. pr. Kr. Taj je zakon propisivao da se mora dokazati postojanje zločinačke namjere te objektivnu odgovornost za zločin ubojstva. Navedeni sud pripada gore navedenom ustavu stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*) s predsjedavajućim magistratom kojima je na temelju zakona o njihovu osnivanju bilo povjereno istraživanje i presuđivanje u povodu kaznenih djela koja su dotad potpadala pod sudbenost narodnih skupština.²⁵ Porota je bila sastavljena ždrijebom (*sortitio*).

Postupak protiv Kluencija vodio se pred odsjekom za ubojstvo trovanjem (*questio de veneficis*) navedenog kaznenog suda. Celiju je, s druge strane, suđeno pred sudom *quaestio de vi*, odjelom kaznenog suda uspostavljenim na temelju zakona *Lex Plautia de vi* iz 78. g.

²⁵ JARAMAZ RESKUŠIĆ 2003, str. 86, 87.

pr. Kr.²⁶ Navedeni zakon uspostavlja stalni porotni sud za represiju raznih oblika nasilnog ponašanja usmjerenog onemogućavanju redovitog obavljanja javnih funkcija (*crimen vis*).²⁷ To je razlog zbog kojega se postupci protiv Kluencija i Celija nisu vodili pred istim sudom, jer je Celiju bilo suđeno i po drugim točkama optužnice koje smo ranije spomenuli.

5.2. Tijek sudskog postupka

Obrađeni govori vrlo su dobri pokazatelji kako je tekao sudski postupak u doba kasne republike. Nakon napravljenog uvida u *tribunal*, točnije sastav suda i njegovu nadležnost za zločine koji se Kluenciju i Celiju stavljaju na teret, iz govora se može iščitati i sam tijek postupka. Iz govora za Aula Kluencija i Marka Celija možemo uočiti kako samo otvaranje rasprave započinje izricanjem optužbe koja se optuženima stavlja na teret. U uvodnom segmentu sudskih postupaka (*exordium*), na temelju kojih se radi ova rekonstrukcija, vidi se da je izricanje optužnice pred sudom sačuvano do današnjih dana.²⁸ Sam tekst optužnice nije nam sačuvan, ali se on može razaznati među prvim poglavljima u kojima Ciceron opisuje tijek obrane i za svaku optužnicu donosi najprije stav (*propositio*) u kojem negira krivnju, a potom gradi obranu na temelju argumenata, rasprave (*amplificatio*) i, konačno izazivanja suosjećanja (*affectus*) pred sucima. Uz postojanje optužnice, uz presumpciju da su učinjena kaznena djela, uviđamo kako postoji i osoba koja zastupa oštećene strane. Radi se o tužitelju (*accusator*). U slučaju za Aula Kluencija to je Tit Akcije, koji zastupa interese Opijanika Mlađega, a u slučaju Marka Celija Rufa vidimo postojanje mogućnosti glavnog tužitelja uz postojanje još tri sutužitelja (*subscriptores*). Kako je već ranije u tekstu navedeno, radi se o glavnom tužitelju Luciju Semproniju, dok se na mjestu sutužitelja nalaze Lucije Balba i Publije Klodije. U današnjem pravnom sustavu ulogu tužitelja u kaznenim postupcima preuzelo je tijelo državnog odvjetništva koje nakon provedene istrage, sa zapisnicima i dokaznim materijalima podiže optužnicu kojom tereti optuženoga te mu stavlja određene elemente kaznenog djela na teret.²⁹ Tužba za kaznena djela u antičko doba trebala je imati i svoje zakonsko utemeljenje, što je i danas slučaj. Kada govorimo o tužbi za trovanje i potkupljivanje suda, zakon koji je dopuštao Titu Akciju da podigne tužbu pred sudom za ubojstvo trovanjem bio je *Lex Cornelia de sicariis et veneficis*. Tekst samog zakona u govoru

²⁶ Cic. *Cael* 70

²⁷ JARAMAZ RESKUŠIĆ 2003, str. 101.

²⁸ TRIPALO 2008, str. 731-732.

²⁹ TRIPALO 2008, str. 731 – 732.

Za Kluencija nam prenosi i Ciceron koji ga citira i tako opisuje njegovu nadležnost te navodi tko sve ulazi pod opseg navedene regule zakona govoreći: „Iubet lex ea, qua lege haec quaestio constituta est, iudicem quaestionis, hoc est Q. Voconium, cum eis iudicibus qui ei obvenierint – vos appellat, iudices – quaerere de veneno. In quem quaerere? Infinitum est: QUICUMQUE, FECERIT, VENDIDERIT, EMERIT, HABUERIT, DEDERIT. Quid eadem lex statim adiungit? recita. DEQUE EIUS CAPITE QUAERITO. Cuius? qui coierit, convenerit? Non ita est. Quid ergo est? Dic. QUI TRIBUNUS MILITUM LEGIONIBUS QUATTUOR PRIMIS, QUIVE QUAESTOR, TRIBUNUS PLEBIS – deinceps omnes magistratus nominavit – QUIVE IN SENATU SENTENTIAM DIXIT, DIXERIT. Quid tum? QUI EORUM COIT, COIERIT, CONVENIT, CONVENERIT, QUO QUIS IUDICIO PUBLICO CONDEMNARETUR.“³⁰

Navedena odredba zakona navodi da je porotni sud ustanovljen s nakanom da istražuje i sudi o otrovu. Protiv koga se istražuje nije točno određeno ovom odredbom, no, daje uputu kako treba istražiti onoga tko je napravio, prodao, kupio, posjedovao ili dao otrov, te protiv njega pokrenuti postupak. Prema eventualnim dokazima isti mora snositi krivnju. Navedena odredba zakona također govori tko potpada pod jurisdikciju zakona o potkupljivanju tj. korupciji suda, a to su: vojni tribuni u četirima prvim legijama, kvestori, pučki tribuni i ostali službujući magistrati te senatori. Zanimljiva je činjenica kako se u opsegu osoba na koje se navedena odredba odnosi ne nalazi stalež vitezova kojima su pripadali Aulo Kluencije i Marko Celijs. Citiranjem ovog zakona Ciceron sudu i nama kao čitateljima posredno daje do znanja kako se navedeni članak zakona ne odnosi na Aulo Kluencija te kako se radi o procesualnoj pogrešci koja je mogla biti iskorištena, no nije. Pogreška nije iskorištena iz razloga što je Ciceron vjerovao kako svog klijenta može obraniti težim, ali jačim argumentima koje iznosi i koji će odagnati breme krivnje i očistiti ukaljani obraz.

U govoru za Marka Celijsa Ciceron od 57. do 67. paragrafa pokušava pronaći dokaze ili indikacije koje bi Celijsa optužile za trovanje, pa čak tko bi mogao biti i suučesnik u tom zlodjelu. Upravo u tom postupku pronalaženja dokaza uviđamo kako se Ciceron drži odredbe koja govori da je bitno pronaći onoga tko je napravio, dao, kupio, prodao ili imao otrov. Postoje određene indikacije kako je Celijsu pomogao njegov prijatelj Publije Licinije, no takve indikacije produkt su bezimenih Klodijinih svjedoka. Ako je zločin trovanja uistinu

³⁰ Cic. Cluent LIV.

bio namijenjen Klodiji, za to nema nikakvih dokaza (pogotovo jer je Klodija još uvijek živa), a posebice onih koji bi taj zločin stavljali Celiju na teret.

Marka Celija optužba tereti za napad na Republiku prema četiri točke optužnice i za pokušaj trovanja, što je objašnjeno u prethodnom poglavlju. Zanimljiva je činjenica, koja je iz oba govora vidljiva, da nema pismenog podneska za pokretanje postupka, te se obrana i tijekom suđenja razvijaju na osnovu iznesene optužbe (*Itaque a maledictis pudicitiae ad coniurationis invidiam oratio est vestra delapsa*)³¹.

Samom sudskom procesu prethodi podnošenje molbe kojom potencijalni optužitelj traži od pretora ili od suca koji predsjedava nadležnim sudom potvrdu o pravu na podizanje tužbe. Predsjedavajući magistrat provjeravao bi postoje li određene zapreke koje bi osporavale potencijalnom tužitelju da pokrene postupak. Također bi magistrat provjeravao postoje li sve zakonske osnove za podizanje tužbe, točnije pokretanje sudskog postupka. Nakon utvrđivanja potrebnih kriterija za podizanje optužnice slijedila bi prijava imena počinitelja koja je označavala formalno podizanje optužnice. Po formalnom podizanju optužnice tužitelj je morao podnijeti izjavu kako ne tuži optuženog na osnovu neutemeljene optužbe s ciljem klevetanja znajući da je nevin. Izvršavanjem navedenih formalnih dijelova podizanja optužbe počinje se sa sastavljanjem suda pred kojim će se proces odviti.³²

Zapažamo da Aulu Kluenciju i Marku Celiju nije suđeno pred istim sudom, zbog toga što je optužba za Aulu Kluencija podignuta na osnovu trovanja kao glavnog dijela optužbe. Optužba za Marka Celija utemeljena je prvenstveno na optužbi za nasilje prema Republici, a optužba za trovanje je sporedna u tom procesu. Nakon iznesenih optužbi proces teče iznošenjem obrane, dokazne građe i ispitivanjem svjedoka.

Kada govorimo o iznošenju obrane, u oba govora primjećujemo da im Ciceron pridaje veliku važnost. To je logično jer nastupa u ulozi branitelja Kluencija i Celija. Ciceronova obrana temelji se na iznošenju argumenata koji pobijaju točke optužnice. Obrana se, uz svjedoke i materijalne dokaze, velikim djelom temelje na dokazivanju karaktera optuženih koji nisu bili u stanju počiniti ono što im se stavlja na teret. S obzirom da je prisutnost zavisti u oba slučaja i više nego očita, Ciceron svoju obranu temelji na detaljnom pobijanju iste. Pobijanju takvih optužbi Ciceron pristupa navodeći situacije i svjedočanstva iz svakodnevnog života svojih klijenata, čime pobija tvrdnje optužbe i navodnu zlu narav svojih klijenata. Takav vid obrane izuzetno je dobro izražen u djelu *Pro Cluentio* gdje

³¹ Cic Cael 15; u prijevodu: „Stoga, vaša optužba potječe od vrijeđanja njegove čestitosti do djela izazivanja zavjere.“

³² JARAMAZ RESKUŠIĆ 2003, str. 104-105.

Ciceron u velikoj većini svog govora pokušava osvijetlati Kluencijev obraz navodeći njegove vrline te ugled i poštovanje koje uživa među stanovnicima svoga grada, ali i šire okolice. Istu stvar radi i u slučaju Marka Celija.³³

Uz pozivanje na zakonske osnove i propise uviđamo da je parnica poznavala i dokazni postupak putem svjedočanstava i pismenih iskaza (*testimonia*). Sastavni dio parnice su dakle i svjedoci (*testes*). U tekstu govora *Pro Cluentio* nalazimo da su za Kluencija došli svjedočiti mnogi uglednici municipalnog grada Larina, ali i iz susjednih gradova.³⁴ Svjedoci su bili čvrst i jak dokaz pred kaznenim sudovima. Upravo zbog toga Ciceron podastire pismeni iskaz oca umrlog Balbucija (osobe stradale umjesto Opijanika Mlađeg) protiv optužbe za trovanje Opijanika Mlađeg u kojem navodi da je Balbucije došao s probavnim smetnjama na svadbenu proslavu Opijanika Mlađeg te da je umro u očevoj kući nekoliko dana kasnije.³⁵ Ciceron se u slučaju Marka Celija također služi svjedocima u svojoj obrani. Tako poziva Lucija Lucinija, osobu plemenita roda i na dobrom glasu, bogatu i odanu religiji i Republici za svjedoka u korist optuženog Celija.³⁶ Ulaskom u sudski postupak kao svjedok, svjedoci se prisegom obvezuju da će na sudu iznositi istinu.³⁷ Ukoliko to ne budu učinili, postoje pravne sankcije predviđene još Zakonikom dvanaest ploča u kojem se navodi (tab. VIII, 22) da: „*Qui se sierit testarier libripensve fuerit, ni testimonius fatiatur. Improbis intestabilisque esto*“ (tj. neće biti smatrani valjanim svjedocima).

Nakon iznošenja optužnice, iznošenja obrane i ispitivanja svjedoka sudski se proces polako bliži kraju. Tom prilikom Ciceron iznosi svoje zadnje riječi obrane. Vrlo dobar primjer kako to izgleda pronalazimo u govoru *Pro Caelio* u kojem poziva suce na razboritost da oslobode Marka Celija. To čini pozivom na presedan iz jednog od prethodnih suđenja gdje su oslobodili Seksta Klodija koji je vlastitim rukama palio hramove čime je također izvršio svojevrsni napad na republiku i njenu religiju te ih moli da ne dopuste žrtvovanje Marka Celija koji je samo žrtva spletke pokvarene žene i za kojeg nema dokaza da je počinio išta od onoga što mu se stavlja na teret.³⁸ Koliko nam je iz teksta vidljivo, možemo pretpostaviti da vrijeme trajanja parnice nije zakonski propisano,³⁹ no, nije smjelo prelaziti jedanaesti dio dana.⁴⁰ Sudski se postupak također mogao prakticirati samo u vrijeme nefasta

³³ Cic. *Cluent* XIV, *Cael* 3, 5, 9, 13.

³⁴ Cic. *Cluent* LXIX.

³⁵ Cic. *Cluent* LX.

³⁶ Cic. *Cael* 55-56.

³⁷ Cic. *Cael* 4, 20.

³⁸ Cic. *Cael* 76, 78-80.

³⁹ Cic. *Cluent* LII.

⁴⁰ Cic. *Cluent* XXXVII, XLI; također: JARAMAZ RESKUŠIĆ 2005, str. 121, bilj. 35.

(*dies nefasti*), odnosno tako da se ne odvija za vrijeme svetkovina. To u govoru *Pro Caelio* nije bio slučaj (v. gore), pa je Ciceron tu situaciju iskoristio kako bi ukazao da se time preuveličava Celijev slučaj.

6. Zaključak

Cilj ovog rada bio je pokazati kako se pomoću literarnog teksta može rekonstruirati pravni postupak iz antičkog vremena. Premda je pravni govor uobličen kao književni tekst, on je prvenstveno dio pravnog postupka bez kojega pravni postupak ne bi postojao. U ovom radu za tu rekonstrukciju korištena su dva od 18 govora pred sudom Marka Tulija Cicerona, *Pro Cluentio* i *Pro Caelio*.

U radu su navedena djela predstavljena, te je prikazano u kojem su vremenskom okviru i kada nastala. Opisano je kada su se sudski procesi vodili, koje su okolnosti dovele do optužbi, te tko su njihovi glavni sudionici. Takav pristup bio je potreban kako bi se mogla napraviti rekonstrukcija pravnog postupka iz antičkog vremena. Tijekom proučavanja tekstova utvrdilo se da je kostur, oko kojega se gradi literarna priča, zapravo pravni sustav u vrijeme kasne Republike. Pored toga, možemo vidjeti mnoge sličnosti s današnjom sudskom praksom: strukturu u kojoj pored sudaca imamo jednog optužitelja i jednog branitelja, svjedoke (*testes*), zapisničare (*scribae*), osobe koje hvale optuženike (*laudatores*), kao što je slučaj u govoru *Pro Cluentio*.

Govori *Pro Cluentio* i *Pro Caelio* su izvor koji je omogućio da se sazna koji su bili važeći zakoni toga doba. Pomoću njih se shvatilo kakav je bio sastav kaznenih sudova, koja je bila uloga optužbe, branitelja i svjedoka u sudskom postupku. Ta su nam dva govora ujedno poslužila da promotrimo dva slučaja, odnosno optužbe za trovanje, koje su nastale u razmaku od jednog desetljeća, a primijetili smo kako je sudska praksa ostala nepromijenjena uvelike zbog toga što su i dalje vrijedili isti zakoni. U radu se nastojalo prikazati kako se i na koji način iznosila optužnica u spomenutim sudskim procesima i kako se prema tome postavila obrana. Iz oba je slučaja razvidno koliku ulogu u sudskom procesu imaju javno mnijenje i percepcija, napose kad je riječ o podmićivanju suda, ali i kad se radi o presumpciji nevinosti, odnosno krivnje. Svojevrsni historijat sukobljenih strana također ima važnu ulogu u zauzimanju stava pred sudom, jer se pomoću tih činjenica pokušava ocrniti i deklasirati protivnika na temelju eventualnih moralnih ili političnih zastranjenja. Ciceron je u oba govora dobio parnicu jer je kvalitetnom argumentacijom dokazao nedužnost Kluencija i Celija, i neosnovanost osude koja im je stavljena na teret. Na temelju ova dva Ciceronova govora u radu je predstavljen obrazac postupanja suda u slučaju barem dvaju optužbi: trovanja i podmićivanja suda, te se nastojalo rekonstruirati jednu instancu rimskog pravnog sustava, koji ima veliki utjecaj i u suvremenom pravu.

7. Literatura

1. Brooks C. (1947), "Criticism and Literary History: Marvell's Horatian Ode", *The Sewanee Review*, Vol. 55, No. 2 (Apr. - Jun., 1947), Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 199-222.
2. Ciceron M. T., „Pro Cluentio“, *The Latin Library*, <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cluentio.shtml> (zadnji put posjećeno 16.9.2018.)
3. Ciceron M. T., „Pro Caelio“, *The Latin Library* <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/cael.shtml> (zadnji put posjećeno 7.9.2018)
4. De Cygne M. (1726), *Ars Ciceroniana sive analysis rhetorica*, Venetiis, apud G. Hertz
5. *Encyclopaedia Britannica* (2008), Encyclopædia Britannica, Inc. (<https://www.britannica.com/> zadnji put posjećeno 27.8.2018)
6. Grimal, P. (1968), *Rimska civilizacija*, Izdavački zavod Jugoslavija, Beograd
7. Horvat – Žepić B. (2000), *Latinsko-hrvatski rječnik*, XIII. izdanje, Zagreb: Školska knjiga
8. *Hrvatska enciklopedija* (1999), Leksikografski zavod Miroslav Krleža (<http://www.enciklopedija.hr/> zadnji put posjećeno 6.9.2018)
9. Jaramaz Reskušić I. (2003), *Kaznenopravni sustavi u antičkom Rimu*, Zagreb: Hrvatsko udruženje za kaznene znanosti i praksu, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske, Policijska akademija
10. Jaramaz Reskušić I. (2005), "Ciceronov govor *Pro Cluentio*: sadržaj optužnice protiv A. Kluencija Habita", *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 12, broj 1/2005, str. 109 – 154.
11. Milanović, Z., „Marko Tulije Ciceron – život i djelo“, *Ciceron Lelije o prijateljstvu*, CID-NOVA Zagreb, 2007, str. 11 - 89
12. Nótári, T. (2010), „Osvrt na Ciceronov govor *Pro Caelio* iz aspekta prava i retorike“. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, 44 (2), str. 419-440. (dostupno na: <https://akademaii.com/doi/pdf/10.1556/AJur.51.2010.3.3>)
13. Romac A. (1981), *Rimsko pravo*, Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu
14. Tripalo D. (2008), „Tijek kaznenog postupka – kontrola optužnice, rasprava, pravni ljekovi“, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 15, broj 2/2008
15. Žepić M. (1940), *Pregled rimske književnosti od najstarijeg vremena do propasti*